

УДК 347.626.2

Л.М. ДОРОШЕНКО, канд. юрид. наук,
Донецький національний університет,
А.О. БИСТРА, Донецький національний
університет

ДЕЯКІ АСПЕКТИ УКЛАДАННЯ ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ

Ключові слова: шлюбний договір (контракт), подружжя, правочин, сімейні правовідносини

Тенденція до розширення диспозитивних засад регулювання відносин у суспільстві зачепила й сферу сімейних стосунків, зокрема, майнових між подружжям. Прийнятий Верховною Радою України 10.01.2002 р. Сімейний кодекс України [1] містить більш детальне регулювання такого сімейно-правового інституту як шлюбний договір, ніж діючий до цього в Україні Кодекс УРСР про шлюб та сім'ю. Однак на шляху до ефективного врегулювання майнових відносин подружжя постає ряд перешкод, зокрема, відсутність нормативно закріпленого визначення шлюбного договору та обмеженість його суб'єктного складу. Наприклад, відсутність можливості укладання шлюбного договору через представника створює залежність осіб, що бажають укласти шлюбний договір, від просторово-часового фактору при реалізації такого права.

Практичне використання шлюбного договору як регулятора майнових відносин подружжя ускладнюється необізнаністю та негативним ставленням українців до нього, про що яскраво свідчить статистика. Наприклад, у 2004 р. було укладено 476 шлюбних договорів, у 2008 р. – 1029, а у 2012 р. – 1357 [2]. Хоча спостерігається позитивна динаміка зростання кількості укладених шлюбних договорів, але їх число все ж таки є незначним у порівнянні з кількістю укладених шлюбів в Україні. Так, у 2012 р. органами державної реєстрації актів цивільного стану України було зареєстровано 278 276 шлюбів [3]. Така ситуація зумовлена не тільки недостатністю правових знань серед пересічних громадян, а й недосконалістю правового регулювання даних відносин.

За результатами моніторингу на предмет обізнаності молоді щодо шлюбного договору було виявлено, що тільки близько 77 % опитаної молоді знають про його існування [4, с.31]. Знання молоді у цій сфері формуються здебільшого на побутовому рівні, поза участю держави та її органів. При цьому культура шлюбного договору формується не як превентивна форма узгодження взаємних прав і обов'язків, а тільки як наслідкова – забезпечення захисту під час вирішення шлюбних проблем.

Проблеми правового регулювання майнових відносин подружжя розглядалися у роботах М. Антокольської [5], Є. Ворожейкіна [6], Б. Гонголо [7], М. Губенко-Вайцмана [4], І. Жилінкової [8], З. Ромовської [9], А. Слепакової [10], О. Ульяненко [11], С. Фурси [12] та інших. Водночас, ще ціла низка важливих питань потребує спеціального наукового дослідження, серед яких визначення поняття шлюбний договір та конкретизація його суб'єктного складу.

Вищезазначене свідчить про актуальність теми дослідження, метою якого є обґрунтування пропозицій закріплення в законодавстві поняття шлюбного договору та розширення суб'єктного складу учасників цих відносин.

На сьогодні правовими актами, що закріплюють норми інституту шлюбного договору, є Цивільний кодекс України [13] та Сімейний кодекс України. Крім того Законом України «Про міжнародне приватне право» шлюбний договір отримав колізійне правове забезпечення, оскільки згідно з положеннями ст.59 цього Закону сторони шлюбного договору можуть обирати право, що застосовується до шлюбного договору [14]. Проте, у жодному з цих нормативно-правових актів не міститься визначення поняття шлюбного договору. У ст.92 Сімейного кодексу України лише передбачено право осіб, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, а також подружжя на укладання шлюбного договору, без конкретизації поняття останнього. Раніше у Кодексі про шлюб та сім'ю України 1969 року містилось хоча б загальне визначення поняття шлюбного договору як «угоди осіб, які беруть шлюб, щодо вирішення питань життя сім'ї та майнових прав і обов'язків подружжя». Як справед-

ливо зазначає З. Ромовська, «відсутність даного поняття у діючому Сімейному кодексі України зумовлює появу деяких труднощів у правовому розумінні шлюбного договору як такого» [15, с.103].

Кодекс УРСР про шлюб та сім'ю, закріпивши регулювання даного інституту, ввів у правову термінологію поняття «шлюбний контракт», проте з прийняттям нині чинного Сімейного кодексу назва цього виду подружніх угод змінилася, сьогодні легальним та законодавчо закріпленим є термін «шлюбний договір». Проте звернувшись до аналізу доктринальних джерел, не можна не помітити те, що серед вітчизняних науковців немає єдиної думки щодо використання термінології, а саме як називати зазначений договір: шлюбним контрактом чи шлюбним договором.

У «Юридичній енциклопедії» поняття «шлюбний договір» і «контракт» вважаються синонімами [16, с.685]. З. Ромовська ж надає перевагу терміну «шлюбний договір», пояснюючи це «українізацією правничої термінології» [9, с.5]. Т. Селезньова також вважає більш коректним саме термін «шлюбний договір», обґрунтовуючи це тим, що у відповідності з практикою, яка склалася у праві, термін «контракт» може застосовуватися або в галузі трудового права, або в господарській сфері, саме тому неприпустимим є використання цього терміну в сімейному праві задля визначення домовленості, предметом якої можуть бути відносини, що мають персоніфіковане забарвлення [17, с.7]. Натомість, С. Фурса навпаки відстоює термін «шлюбний контракт». На підтвердження своєї думки він наводить такі аргументи: термін «контракт» дозволяє чітко відмежувати цей вид угоди від інших договорів, які можуть укладатися подружжям; до того ж, за суб'єктивним складом цей договір має відрізнятися від інших договорів, які можуть укладатися між членами сім'ї (ст.9 Сімейного кодексу України) і отримати назву «сімейні договори», хоча в Сімейному кодексі України їх зміст не регламентується [12, с.57]. На нашу думку, більш доцільним є використання терміну «шлюбний договір», оскільки це закріплено у сімейному законодавстві.

Неоднозначною є позиція вчених і стосовно визначення самого поняття шлюбного договору. Так, Ю. Шемшученко визначає шлюбний договір як «укладену в установленому законом порядку письмову і нотаріально посвідчену угоду осіб, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, а також подружжя щодо врегулювання майнових відносин між ними» [16, с.685]. Дослідниця І. Жилінкова визначає шлюбний договір як «згоду наречених або подружжя щодо встановлення майнових прав та обов'язків подружжя, пов'язаних з укладенням шлюбу, його існуванням та припиненням» [8, с.124]. Д. Дзядевич наводить наступне визначення: «шлюбний договір – комплексна, довгострокова угода подружжя, яка визначає майнові права і обов'язки подружжя під час шлюбу чи на випадок його розірвання» [18, с.70]. О. Ульяненко називає шлюбним договором «угоду (правочин) фізичних осіб різної статі, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, чи угоду подружжя, що визначає майнові права та обов'язки подружжя в період шлюбу, зокрема, порядку поділу майна на спільне і роздільне, порядку його використання, відчуження, розподілу доходів і витрат, а також їх майнові права та обов'язки як батьків у шлюбі і (чи) у випадку його розірвання» [11, с.85]. У визначенні автор при конкретизації кола відносин, що можуть регулюватися шлюбним договором зазначає майнові обов'язки сторін договору стосовно дитини. Вважаємо, що ця позиція є недостатньо обґрунтованою, оскільки майновий обов'язок стосовно дитини можливо закріпити у шлюбному договорі тільки у контексті врахування інтересів дитини при визначенні майнових обов'язків подружжям.

На основі аналізу вище зазначеного можна виділити основні ознаки шлюбного договору. По-перше, шлюбний договір є правочинном, оскільки спрямований на зміну відносин між подружжям; по-друге, має спеціальний склад суб'єктів, якими можуть бути не тільки подружжя, які зареєстрували шлюб, але й особи, що вступають до шлюбу; по-третє, шлюбний договір має спеціальні вимоги до оформлення, а саме укладається у

письмовій формі та підлягає нотаріальному посвідченню; по-четверте, регулює специфічне коло відносин – тільки майнові відносини подружжя.

На основі виявлених ознак з метою однозначного розуміння поняття «шлюбний договір» доцільним уявляється внесення доповнень до ч.1 ст.92 Сімейного кодексу України та викладення її в наступній редакції: «Шлюбний договір – це правочин, сторонами якого є особи, що подали заяву до органів РАЦС про реєстрацію шлюбу чи подружжя, в якому закріплюється їх майнові права та обов'язки на час шлюбу та (або) на випадок його припинення».

Ще однією проблемою є розширення суб'єктного складу шлюбного договору. Суб'єктний склад є однією з основних підстав виділення шлюбного договору в окремий вид договорів, які укладаються суб'єктами сімейного права. Відповідно до положень ст.92 Сімейного кодексу України, право на укладення такого договору мають наречені, тобто не будь-які особи, які збираються взяти в майбутньому шлюб, а лише ті, що подали заяву про реєстрацію шлюбу до органів державної реєстрації актів цивільного стану, а також подружжя [1]. Важливо зазначити, що відповідно до Сімейного кодексу України, шлюбний договір слугує засобом регулювання майнових відносин саме між подружжям, а не між особами, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах, тому укладання шлюбного договору такими особами є неможливим. Натомість Сімейний кодекс України надає їм широкий вибір можливостей укладати договори іншого характеру. Наприклад, про спільне проживання і ведення спільного господарства, про розподіл нажитого за час спільного проживання майна, угода про сплату аліментів, про порядок користування майном та інші.

На думку Є. Ворожейкіна, подружжям є тільки ті громадяни, що досягли віку, вказаного в законі, та зареєстрували шлюб в органах реєстрації актів цивільного стану [11, с.98]. Дане визначення не є повним, оскільки не враховує емансипованих осіб. Зокрема, С. Фурса зазначає, що законодавством передбачено ре-

лізацію права на укладання шлюбного договору і неповнолітніми особами у разі наявності засвідченої нотаріусом письмової згоди їхніх батьків або піклувальників [12, с.56].

Дискусійним у науці залишається питання щодо можливості укладення шлюбного договору через представника за довіреністю, а також законним представником. Зокрема, І. Жилінкова вказує, що шлюбний договір не може бути укладений ні за участю законного представника, ні за довіреністю [19, с.86]. Натомість, А. Слепакова вважає правомірним застосування законного, а також і договірною представництва, якщо у довіреності будуть визначені всі умови майбутнього договору [10, с.284]. Можливість укладення шлюбного договору опікуном недієздатного чоловіка (дружини), недієздатність якого була встановлена під час перебуванні у шлюбі, або особою, дієздатність якої була обмежена, зі згоди піклувальника, а також емансипованою особою до реєстрації шлюбу заперечується Б. Гонгало та П. Крашенінниковим [7, с.126]. Натомість М. Антокольська вважає укладення шлюбного договору опікуном недієздатного чоловіка (дружини), недієздатність якого була встановлена під час перебуванні у шлюбі, або особою, дієздатність якої була обмежена, цілком можливими і такими, що відповідає вимогам закону [5, с.67].

Логічним з цього приводу буде звернутися до досвіду зарубіжних країн, у яких практика укладання шлюбного договору є більш поширеною, ніж в Україні. Так, можливість укладення шлюбного договору через представника за довіреністю особою, дієздатність якої обмежена зі згоди піклувальника, передбачена і параграфами 1410, 1411 Цивільного кодексу Німеччини [20, с.356]. Законодавство у Бельгії та у Франції закріплює положення про нотаріальне посвідчення шлюбного договору, а також передбачає його укладання через законних чи договірних представників за спеціально виданої довіреності, яка містить умови передбачуваного шлюбного договору [21, с.26]. Досвід європейських країн було застосовано і в колишніх республіках СРСР, хоча і дещо обмежено. Наприклад, на сьогоднішній

день законодавство Російської Федерації передбачає можливість тільки підписання шлюбного договору іншою особою якщо із поважних причин (внаслідок фізичних вад чи хвороби, неграмотності) громадянин є неспроможним здійснити підпис власноруч. У цьому випадку підпис представника мусить бути засвідчено нотаріусом чи іншою посадовою особою уповноваженою чинити такого роду нотаріальні дії [22]. Отже, в Російській Федерації виключається можливість узгодження змісту шлюбного договору з іншою стороною через представника без участі у цьому сторін, але надає можливість представнику підписувати цей договір.

З огляду на це вважаємо за доцільне імплементувати деякі положення законодавства європейських країн у національне. Зокрема, положення щодо можливості укладання шлюбного договору через представника за довіреністю, оскільки у багатьох випадках це дало би змогу полегшити подружжю укладання шлюбного договору за відсутності одного з них, який, наприклад, перебуває у тривалому відрядженні, чи з інших причин не має можливості бути присутнім під час підписання.

Враховуючи вищенаведене, пропонуємо доповнити ст.92 Сімейного кодексу України ч.3, яку викласти у наступній редакції: «Шлюбний договір може укладатися нареченими або подружжям особисто або в передбачених законодавством випадках через представників».

Щодо меж реалізації права на укладання шлюбного договору особами, дієздатність яких обмежена, Сімейний кодекс України не містить спеціальних правил, проте й не заперечує такої можливості. Оскільки цей правочин потребує нотаріального посвідчення, то піклувальники можуть надавати згоду на його вчинення лише з дозволу органу опіки та піклування [1].

Щодо особливостей укладання шлюбного договору неповнолітніми особами Сімейний кодекс України зазначає лише вимогу щодо письмової згоди батьків чи піклувальників, засвідчену нотаріусом, у разі вчинення цього правочину до реєстрації шлюбу (ч.2 ст.92 Сімейного кодексу України). Однак ці положення не в повній мірі відповідають загаль-

ним вимогам вчинення правочинів особами від 14 до 18 років, закріпленим у Цивільному кодексі України. Зокрема, керуючись абз.2 ч.2 ст.32 та ч.2 ст.71 Цивільного кодексу України, для вчинення неповнолітньою особою правочину, який підлягає нотаріальному посвідченню, потрібен також дозвіл органу опіки та піклування. Тому уявляється доцільним доповнити цією вимогою ч.2 ст.92 Сімейного кодексу України та викласти її у наступній редакції: «На укладання шлюбного договору до реєстрації шлюбу, якщо його стороною є неповнолітня особа, потрібна письмова згода її батьків або піклувальника, засвідчена нотаріусом, дозвіл органу опіки та піклування».

Отже, проаналізувавши сказане, можна зробити висновки, що внесення до законодавства вищезазначених змін сприятиме більш ефективній реалізації суб'єктами цих відносин права укладання шлюбного договору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сімейний кодекс України : від 10.01.2002 р. // ВВР України. – 2002. – № 21–22. – Ст. 135.
2. Статистика укладання шлюбних договорів // Урядовий кур'єр. – 2012. – № 12. – С. 42–43.
3. Офіційний сайт Державної реєстраційної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.drsv.gov.ua/show/10482>.
4. Гуренко-Вайцман М. М. До питання визначення шлюбного договору в системі договірних відносин / М. М. Гуренко-Вайцман, Н. В. Філик // Юридичний вісник. – 2009. – № 3 (12). – С. 29–32.
5. Антокольская М. В. Лекции по семейному праву : учеб. пособие / Антокольская М. В. – М. : Юристъ, 1995. – 144 с.
6. Ворожейкин Е. М. Семейные отношения в СССР / Е. М. Ворожейкин. – М. : Юрид. лит., 1972. – 337 с.
7. Семейное право : підручник / під ред. Гонгало Б. М., Крашенинников П. В., Михеева Л. Ю., Рузакова О. А. – М. : Статут, 2008. – 302 с.
8. Жилінкова І. Концепція шлюбного договору за новим Сімейним кодексом України /

- І. Жилінкова // Вісник Акад. правових наук України. – 2002. – № 3. – С. 124.
9. Ромовська З. В. Коментар до гл.10 шлюбний договір Сімейного кодексу України / З. В. Ромовська // Законодавство України. – 2004. – № 9. – С. 3–13.
10. Слепакова А. В. Правоотношения собственности супругов / А. В. Слепакова. – М. : Статут, 2005. – 444 с.
11. Ульяненко О. О. Шлюбний контракт – основа вільного вибору/ О. О. Ульяненко // Підприємство господарство та право – 2003. – № 7. – С. 259.
12. Фурса С. Шлюбний контракт в нотаріальному процесі / С. Фурса // Право України. – 2002. – № 5. – С. 55–62.
13. Цивільний кодекс України : від 16.01.2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 261.
14. Закон України «Про міжнародне приватне право» : від 23.05.2005 р., № 2709-IV // ВВР України. – 2005. – № 32. – Ст. 422.
15. Ромовська З. В. Сімейний Кодекс України : наук.-практ. коментар / З. В. Ромовська. – К. : Видавничій Дім Ін Юре, 2006. – 568 с.
16. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 2008. – Т. 6: Т – Я. – 768 с.
17. Селезнева Т. Ю. Брачный договор: преимущества, содержание, функции / Т. Ю. Селезнева // Бюллетень. нормативно-правовой информации. – 2003. – № 11. – С. 7–11.
18. Дзядевич Д.В. Брачный договор: правовое понятие и механизм действия / Д. В. Дзядевич // Вестник Белорусск. гос. экон. ун-та. – 2002. – № 3. – С. 69–73.
19. Жилінкова І. Особливості законодавчих конструкцій сімейно-правових договорів / І. Жилінкова // Проблеми цивільного права. – 2011. – № 1 (64). – С. 85–94.
20. Гражданское уложение Германии / науч. редакторы А. Л. Маковский и др. ; пер. с нем. – 2-е изд., доп. – М. : Волтерс Клувер, 2006. – 816 с.
21. Нізамієва О. М. Майнові угоди подружжя в зарубіжному праві / О. М. Нізамієва // Сімейне та житлове право. – 2004. – № 3. – С. 25–27.
22. Приказ Минюста РФ «Об утверждении Методических рекомендаций по осуществлению отдельных видов нотариальных действий нотариусами Российской Федерации» : от 15.03.2000 г., № 91 // Бюллетень Министерства юстиции Российской Федерации. – 2000. – № 4.

Дорошенко Л. М. Деякі аспекти укладання шлюбного договору / Л. М. Дорошенко, А. О. Бистра // Форум права. – 2013. – № 4. – С. 93–97 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_4_18.pdf

Досліджені проблеми відсутності легального визначення «шлюбний договір» в Сімейному кодексі України, невизначеності суб'єктів шлюбного договору. Запропоновано закріпити визначення вказаного договору в законодавстві, конкретизувати його суб'єктний склад с розробкою відповідних пропозицій в цій сфері.

***

Дорошенко Л.Н., Быстрая А.А. Некоторые аспекты заключения брачного контракта

Исследованы проблемы отсутствия легального определения «брачный контракт» в Семейном кодексе Украины, неопределенности субъектов брачного контракта. Предложено закрепить определение указанного договора в законодательстве, уточнить его субъектный состав с разработкой соответствующих предложений в этой сфере.

***

Doroshenko L.M., Bustra A.A. Some Aspects of the Marriage Contract

Authors inquire into problems the lack of a legal definition of «marriage contract» in the Family Code of Ukraine, the uncertainty of the subjects of the marriage contract. Authors have proposed fix definition of the specified contract in the legislation, to specify its subject structure with the development of the proposals in this field.